

ליל שמרים הוא לה'

פרשת בא – הרב אורי הולצמן

לאחר הגלות הארוכה ונסי עשרת המכות, אנו קוראים בפרשתנו על היציאה ממצרים. כשאנו לומדים את פרשיות היציאה ממצרים קשה שלא להתרשם מן התיאורים הדרמטיים, היציאה הפתאומית בחיפזון באמצעו של לילה, והנסים העצומים המלווים אותה. ברצוננו להתמקד במרכיב אחד הנוכח כאן, הגורם לנו להתבונן על נסי הפרשה כולה באור חדש:

וְיָהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה וְהָיָה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם... וַיָּקָם פְּרַעֲהוּ לַיְלָה הוּא וְכָל עַבְדָּיו וְכָל מִצְרַיִם... וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צֵאוּ (שמות יב, כט – לא)

...ליל שמרים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם (שם, מב)

התורה מדגישה כאן מאוד כי היציאה אירעה בלילה. החזרה המתמדת על כך מלמדת אותנו כי נקודה זו הינה קריטית להבנת הסיפור כולו; פתיחת הפרשה בכותרת **וְיָהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה** וסיומה במילים **ליל שמרים הוא לה'** מלמדים אותנו כי מהותה של הפרשה סובב סביב ה"לילה". גם פרעה קם בלילה, וגם למשה ולאהרן הוא קורא בלילה. יש כאן מעין שרשור, חזרה משולשת וקצבית על המונח "לילה", באופן המעורר את תשומת לב הקורא.

וכך לשון התורה בספר דברים, כאשר משה רבינו מצווה את מצוות הפסח לישראל לדורות, שם אנו מוצאים:

שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאֲבִיב, וַעֲשִׂיתָ פֶסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ. כִּי בְחֹדֶשׁ הָאֲבִיב הוֹצִיאָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם, לַיְלָה!

וְלֹא יִלִּין מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבַּי בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לְבִקְרָא... שֶׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרְבַּי, כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ, מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם. וּבִשְׁלֹתָ וְאָכַלְתָּ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ בּוֹ, וּפְנִיתָ בְּבִקְרָא וְהִלַּכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ (דברים טז, א – ז)

שוב אנו נוכחים בהדגשה כי היציאה ממצרים היתה בלילה. אולם כאן ישנה אמירה משמעותית אף יותר: התורה אינה מזכירה כאן באיזה יום התרחשה היציאה ממצרים. היא מסתפקת באזכור כללי בלבד – "חודש האביב", ואילו התאריך "ארבעה עשר לחודש הראשון" נעדר מכאן לגמרי. לעומת זאת היא טורחת לחזור ולהדגיש את שעת היציאה: **שֶׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעֶרְבַּי כִּבּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ, מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרַיִם**. כלומר, מועד היציאה ממצרים הינו פשוט "בערב כבוא השמש", בלילה!

מלבד זאת, גם לגבי מצוות הפסח לדורות, מדגישה התורה פעמיים: מצוות זביחת הפסח הינה "בערב". אין להלין מן הבשר לבוקר. **וּפְנִיתָ בְּבִקְרָא וְהִלַּכְתָּ לְאַהֲלֶיךָ**. עם בוקר, מסתיימת מצוות הפסח.

לנקודה האחרונה ישנן גם השלכות עד הלכה למעשה, בדברי חכמים במשנה, לגבי זמן שחיטת התמיד של בין הערביים בערבי פסחים: **בערבי פסחים נשחט בשבע ומחצה, וקרב בשמנה ומחצה... והפסח אחריו¹**. קרבן הפסח הוא הקרבן היחיד הקרב לאחר קרבן התמיד של בין הערביים; הסיבה לכך נעוצה באמור: מצוות קרבן הפסח היא בלילה דווקא, בערב.

ה"לילה" חוזר ומופיע בהתמדה לאורך כל סיפור היציאה ממצרים, קריעת ים סוף, ואף ההליכה במדבר. כך נאמר בקריעת ים סוף:

וְיָהִי הָעֵנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֵר אֶת הַלַּיְלָה, וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה. וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם, וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עֶזְהָ כָּל הַלַּיְלָה (שמות יד, כ – כא)

לגבי קריעת ים סוף ישנה הדגשה יתרה שכל הנס אירע בלילה דווקא. ועם הגיע אור הבוקר חדלו הניסים:

וְיָהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיִּשְׁקָף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעֵמֹד אֵשׁ וְעָנָן וַיִּהְיֶה אֶת מַחֲנֵה מִצְרַיִם... וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיֵּשֶׁב הַיָּם לַפְּנוֹת בִּקְרָא לְאִיתָנוּ (שם, כד – כז)

כלומר, שיאו של הנס – מיתת המצרים בים – אירע בעוד לילה, באשמורת הבוקר שהיא האשמורה האחרונה של הלילה. הנס נמשך רק בעוד לילה; לפנות בוקר, טרם עלות השחר, שב הים לאיתנו.

לגבי ההליכה במדבר חוזרת התורה כמה פעמים על ציון העובדה שהיא נמשכה ללא הפסק, גם בשעות הלילה:

וְהָיָה הַלֶּךְ לַפְּנִימָה יוֹמָם בְּעֵמֹד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ, וּלְיָלָה בְּעֵמֹד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לְלֶכֶת יוֹמָם וּלְיָלָה! לֹא יָמִישׁ עֵמֹד הָעָנָן יוֹמָם, וְעֵמֹד הָאֵשׁ לְיָלָה, לַפְּנִי הָעָם. (שם יג, כא – כב)

וּבְעֵמֶד עָנָן אֶתָּה הַלֶּךְ לַפְּנִימָה יוֹמָם וּבְעֵמֹד אֵשׁ לְיָלָה (במדבר יד, יד)

הַהֶלֶךְ לַפְּנִימָה בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לָכֶם מְקוֹם לְחֻנְתְּכֶם, בְּאֵשׁ לְיָלָה (דברים א, לג)

כל זה מוביל אותנו אל הבנה יסודית, שכבר הארכנו בה בעבר כמה פעמים; ניסי יציאת מצרים נעשו על ידי הקב"ה בעצמו. ישראל עמדו מן הצד וצפו בנסים העצומים המתרחשים בעבורם, ללא כל מעורבות מצידם; בזרועו הנטויה בא ה' על ישראל והוציאם ממצרים, ואת העמדה הפסיבית של ישראל ניתן לסכם במשפט מוחץ אחד של משה רבינו: ה' **יִלְחֶם לָכֶם, וְאַתֶּם תִּתְּרוּ** (שם יד, יד).

¹ משנה פסחים ה, א.

משום כך מתנהלת כל היציאה ממצרים בלילה: הלילה הינו זמן של חוסר שליטה עבור האדם. החושך מונע ממנו לפעול, והעייפות מכריעה אותו על משכבו עד אור הבוקר. בזמנים הקדומים היה הלילה זמן בו לא יצאו האנשים מן הבתים והדממה שלטה בכל; אנו מוצאים כי הלילה נחשב לזמן של חוסר ביטחון ואף של סכנה. הלילה נתון לשליטתם של מזיקים שונים, כל זאת מפני חוסר שלטונו של האדם בזמן זה והעמדה הפאסיבית המוחלטת בה הוא נתון בחשיכה.

הלילה הינו אפוא הזמן לשלטון האלוקי; אין לבני ישראל כל אמירה שהיא על אודות היציאה ממצרים; הם מובלים ביד האלוקים וביד נביאיו, בעוד הם עצמם חסרי כל תגובה. כל הניסים מתרחשים בלילה: פלאי קריעת הים זמנם הוא בלילה בלבד, עם בוא הבוקר – זמן שליטתו של האדם, שב הים לאיתנו; נס קריעת ים סוף חורג מתחומי של האדם, ומשום כך הוא מתרחש אך ורק בלילה. כך גם בנסי המדבר: בני ישראל מובלים ביד אלוקית נעלה ונעלמת, אשר טבע האדם לנוח בלילה ולמצוא בו מקום לינה אינו תופס לגביה. ההליכה מתמידה ביום ובלילה, לאורו של ה' ההולך לפניהם בעמוד אש להאיר להם.

כאשר אנו משווים בין תיאורי התורה ביציאת מצרים לבין תיאורי ספר יהושע בכניסה לארץ ישראל, אנו מוצאים ניגודים ברורים: כאמור, בנסי יציאת מצרים הלילה הינו מרכיב מרכזי ומשמעותי ורוב הניסים נעשים בו דווקא. המסע במדבר ממשיך אף הוא גם בשעות הלילה, לאורו של עמוד האש. אולם בנסי הכניסה לארץ בימי יהושע לעומת זאת, משמש הלילה אך ורק ללינה ומנוחה, והניסים מתרחשים אך ורק במהלך היום. כך אנו מוצאים בנס בקיעת הירדן:

וַיִּשְׁכְּם יְהוֹשֻׁעַ בְּבֹקֶר. וַיִּסְעוּ מֵהַשָּׁטִים, וַיָּבֹאוּ עַד הַיַּרְדֵּן, הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיְלִינוּ שָׁם טָרָם יַעֲבֹר. (יהושע ג, א)

ישראל נוסעים רק בשעות היום. הם משכימים בבוקר ונוסעים ובאים עד שפת הירדן. בבואם לשם אין הם אצים לחצותו; ההיפך הוא הנכון. הם מסדרים לעצמם מקום לינה למנוחה ושינה טרם יעברו בו. רק למחרת עם בוקר הם עתידים להתחיל בהכנות למעבר. כך אנו מוצאים גם בהמשך, לאחר חציית הירדן:

וַצֹּוּ אוֹתָם, לֵאמֹר: שְׂאוּ לָכֶם מִזֶּה מִתּוֹךְ הַיַּרְדֵּן מִמַּצֵּב רִגְלֵי הַכְּהֲנִים, הַכִּין שְׁתֵּים עָשָׂרָה אָבְנִים. וְהַעֲבַרְתֶּם אוֹתָם עִמָּכֶם, וְהִנַּחְתֶּם אוֹתָם בְּמִלּוֹן אֲשֶׁר תְּלִינוּ בַּהֲלִילָה (שם ד, ג)

יהושע מצווה ליטול אבנים מן הירדן; בניגוד גמור למצוות הפסח בעת היציאה ממצרים, אין כאן חיפזון. הלילה אינו זמן לפעולות אלא עת מנוחה ושינה. יש ללון מקודם מקום לינה מסודר, ורק לאחר מכן לטפל בהצבת האבנים במקומם. כך אנו מוצאים גם בעת הקפת חומות יריחו:

וַיִּסָּב אֲרֹן ה' אֶת הָעִיר הַקָּץ פַּעַם אֶחָת. וַיָּבֹאוּ הַמַּחֲנֶה, וַיְלִינוּ בַּמַּחֲנֶה. וַיִּשְׁכְּם יְהוֹשֻׁעַ בְּבֹקֶר, וַיִּשְׂאוּ הַכְּהֲנִים אֶת אֲרֹן ה' (שם ו, יא – יב)

זאת ועוד: החיפזון השולט בליל היציאה ממצרים מלמד גם הוא על חוסר שליטתו של האדם; כאמור, ניהול העניינים נתון לגמרי בידי ה'; בני ישראל אף אינם מכינים צידה לדרך, עניין זה מסור לידי ה' העתיד להוריד עבורם לחם מן השמים בדרך נס ופלא:

וַיֹּאפֻּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם, עָגַת מִצּוֹת, כִּי לֹא חֻמֵץ. כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵּמָה, וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם (שמות יב, לט)

אולם בניגוד גמור, אנו מוצאים בכניסה לארץ ישראל:

עָבְרוּ בְּקֶרֶב הַמַּחֲנֶה, וַצֹּוּ אֶת הָעָם, לֵאמֹר: הַכִּינוּ לָכֶם צִדָּה! כִּי בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, לְבֹא לְרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ (שם א, יא)

בנסי הכניסה לארץ ישראל אנו מוצאים את יד ה' הגלויה בכמה מאורעות שמחוץ לגדר הטבע, אולם יש בהם מקום גם לפעולותיהם של ישראל. כך מלמדים הכתובים בספר יהושע: בעצם מהלך התרחשות הנסים יידרשו ישראל לבצע פעולות רבות, ועמדתם לא תהיה פאסיבית לגמרי. כך גם מלמדת התורה בספר דברים, כאשר משה מצווה את ישראל על המלחמה בעמי כנען עם בואם לארץ: על ישראל להילחם בהם בעצמם, כדרך שנלחמו בסיחון ובעוג; ה' אמנם ילחם להם כדרך שעשה במצרים, אולם הוא ידרוש מישראל מעורבות פעילה.

ואכן, חיי ארץ ישראל העתידיים לבוא יתאפיינו בשליטת האדם: נסי ה' לא יהיו גלויים כבתחילה. הברית בין ה' ובין ישראל אשר מתחילה, ביציאת מצרים, באה לידי ביטוי רק בגבורת ה' ונפלאותיו - עתידה לדרוש כאן מישראל את פעילותם ומעורבותם; חיי ארץ ישראל יטילו את האחריות על שכמם של בני ישראל.

משום כך, אנו מוצאים שכל נסי הכניסה לארץ מתרחשים בנחת, ולא במנוסה. ניהול העניינים נמצא תחת שליטתו של האדם; המסעות כמו גם הנסים מתרחשים ביום, בעת האור, זמן פעילותו ושליטתו של האדם. עם בוא הלילה אין ממשיכים עוד במסע: בני ישראל לנים במקום לינה מסודר כדרך האדם, מכינים לעצמם צידה לדרך, ובאופן כללי מתנהלים תחת שליטה עצמית. בכך מונח היסוד לחיי ארץ ישראל: חיים של אחריות וברית פעילה בין ה' וישראל.